



**JOURNAL OF  
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH  
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

**ABU NASR AL-FARABI'S PEDAGOGICAL IDEAS. ABU ALI IBN SINA  
ON EDUCATION AND UPBRINGING  
STUDENTS OF TERMEZ STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE**

**Pardayeva Mahfuza Baxtiyor qizi**

**[pardayevamahfuza@gmail.com](mailto:pardayevamahfuza@gmail.com)**

**Abdug'afforova Zarnigor Muhammadali qizi**

**[Zarnigorbbugofforova72@gmail.com](mailto:Zarnigorbbugofforova72@gmail.com)**

**Abstract:** This article beautifully highlights Abu Nasr al-Farabi's life path and his contributions to science. It elucidates the pedagogical thoughts and ideas presented in his works, as well as his perspectives on the process of education and upbringing. Furthermore, it discusses the application of Abu Nasr al-Farabi's works in today's modern education.

**Keywords:** Education, upbringing, ethics, society, science, culture, idea, thought, perspective, virtue, ability, intellect, happiness, perfection, prosperity, experience, word, interest.

**ABU NASR FAROBIYNING PEDAGOGIK G'OYALARI. ABU ALI IBN  
SINO TA'LIM-TARBIYA HAQIDA**

**TERMIZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI TALABALARI**

**Pardayeva Mahfuza Baxtiyor qizi**

**[pardayevamahfuza@gmail.com](mailto:pardayevamahfuza@gmail.com)**

**Abdug'afforova Zarnigor Muhammadali Qizi**

**[Zarnigorbbugofforova72@gmail.com](mailto:Zarnigorbbugofforova72@gmail.com)**

**Annotatsiya:** Abu Nasr Farobiyning hayot yo'li va ilm fanga qo'shgan hissalarini haqida go'zal qilib yoritib berilgan. Uning asarlarida qanday pedagogik fikrlar, g'oyalar berilganligi, ta'lim, tarbiya jarayoni to'g'risidagi qarashlariga oydinlik kiritib o'tilgan. Abu Nasr Farobiyning asarlari bugungi zamonaviy ta'limda qanday qo'llanishi haqida aytib berilgan.





**JOURNAL OF  
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH  
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

**Kalit soʻzlar:** Taʼlim, tarbiya, axloq, jamiyat, ilm, fan, madaniyat, gʻoya, fikr, qarash, fazilat, qobiliyat, zehn, baxt, kamolot, saodat, tajriba, soʻz, qiziqish.

Abu Nasr Farobiy oʻz davridagi barcha ilmlarni ilgʻor madaniy yutuqlarni oʻzlashtirib, ular asosida original ijtimoiy-siyosiy va falsafiy sistemasini olgʻa surgan, taʼlim-tarbiya sohasida ham koʻp ilgʻor fikrlarni aytib oʻtgan, zamonasining mashhur faylasufi, yetuk qomusiy olimi edi. Forobiyning ilmiy biografiyasi yaratilmagan, uning hayot yoʻli haqida biror maxsus asar yoʻq. Forobiyning toʻliq nomi Abu Nasr Muhammad ibn Tarxon ibn Oʻzlik boʻlib, u 260 hijriyda, yaʼni 873-874 milodiy yilda hozirgi Toshkentning gʻarbiy-shimolida, Ares suvining Sirdaryoga quyiladigan yerda Farob (soʻngroq Oʻtror) degan joyda tugʻilgan. Abu Nasr Farobiy boshlangʻich maʼlumotini oʻz yurtida oladi, soʻng oʻqishini davom ettirish uchun markaziy shaharlarga joʻnaydi. U Samarqandda, Buxoro, Marv, Rey shaharlaridan oʻtib, Bogʻdodga boradi. Bu davrda arab halifaligining markazi Damashqdan yangi qurilgan Bogʻdod shahriga koʻchirilgan va Sharqning madaniyati va markazlaridan biriga aylangan edi. Farobiy bilim olish maqsadida diniy tafovud va eʼtiqodga eʼtibor bermay, arab, fors, grek, xristian olimlaridan taʼlim oladi. Farobiy muallimlari va ustozlaridan ayrimlarining nomi manbalarda saqlanib qolgan. U meditsina va mantiq ilmini Xirron shahriga borib, xristian vrachi Yuxanna ibn Xaylan Kunnoidan, hikmat va grek ilmini xristian Abu Bashar Maytodan oʻrganadi. U ayniqsa, nazariy ilmlar mantiq, matematika, nazariy meditsina va falsafaning umumiy masalalari bilan qiziqdi. Farobiy ayniqsa grek falsafasini, xususan, Aristotelning asarlarini izchil va chuqur oʻrganib chiqadi. Bogʻdodda u arab tilini va boshqa tillarni oʻrgandi. Abu Bashar Matta ibn Yunusdan (870-940) yunon tili va falsafasini ham oʻrganadi. X asrga kelib arab halifaligining markazi Bogʻdod juda notinch boʻlib qoldi. Qoʻzgʻolonlar feodal urushlari avj oldi. Farobiy Bogʻdoddan Damashqqa bordi. Olim 941-yildan Damashqda muhtojlikda kun kechira boshlaydi. Shunga qaramay, ilm bilan shugʻullanadi, falsafa va boshqa fanlar sohasida tadqiqot ishlari olib boradi. Manbalarda umumiy Xalab va Misr shaharlariga



borganligini ham hikoya qilinadi. Ba'zi manbalarda Farobiyning O'rta Osiyoga kelib ketganligi ham qayd etiladi. Umrining so'nggi yillarida Damashqda Said-ud-Davla saroyida zamonasining elparvar shoiri va mutafakkiri Mutannabiy bilan birga o'tkazdi. U Aleppo (Halab) hokimi Hamdamid (hukmronlik yillari 943—967) iltifoti va hurmatiga erishadi. U olimlarning homiysi sifatida tanilgan edi. Hokim Farobiyni o'z saroyiga taklif etadi, lekin, u saroyga bormasdan, erkin hayot kechirishni ma'qul ko'radi. Shunga qaramasdan, allomaning Halabdagi hayoti sermahsul bo'ldi, bu yerda o'zining ko'plab asarlarini yozdi. Farobiy 949— 950 yillarda Misrda, so'ngra Damashqda yashaydi va shu yerda umrining oxirgi kunlarini o'tkazadi. U Damashqdagi „Bob as-sag'ir“ qabristoniga dafn etilgan. Mavjud ma'lumotlarga qaraganda, Farobiy 160 dan ortiq asar yozgan. Lekin ularning aksariyati bizgacha yetib kelmagan. Shunga qaramay, mavjud risolalarining o'ziyiq uning buyuk olim ekanligidan dalolat beradi. Farobiyning asosiy asarlari: „Falsafani o'rganishdan oldin nimani bilish kerakligi to'g'risida“, „Falsafiy savollar va ularga javoblar“, „Ensiklopediyadan mantiq bo'limining bir qismi“, „Taliqot“ (sharhlar), „Inson a'zolari haqida risola“, „Bo'shliq haqida maqola“, „Donolik asoslari“, „Falsafaning ma'nosi va kelib chiqishi“, „Hayvon a'zolari, funksiyasi va potensiyasi“, „Mantiq to'g'risidagi risolaga muqaddima“, „Mantiq ilmiga kirish“, „Ilmlarning kelib chiqishi haqida“, „Musiqqa haqida katta kitob“, „Baxt-saodatga erishuv haqida“, „Masalalar mohiyati“, „Buyuk kishilarning naqllari“, „Ihso al-ulum“, „Hikmat ma'nolari“, „Aql to'g'risida“, „Ilmlar va san'atlar fazilati“, „Qonunlar haqida kitob“, „Substansiya haqida so'z“, „Falak harakatining doimiyliigi haqida“, „She'r va qofiyalar haqida so'z“, „Ritorika haqida kitob“, „Hajm va miqdor haqida so'z“, „Musiqqa haqida so'z“, „Fizika usullari haqida kitob“, „Fazilatli xulqlar“, „Fozil shahar aholisining fikrlari“, „Jismlar va aksidensiyalarning ibtidosi haqida“, „Aristotel „Metafizika“ kitobining maqsad to'g'risida“ va boshqa.

Farobiy Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari faylasuflari orasida birinchi bo'lib, jamiyatning kelib chiqishi, uning maqsad va vazifalari haqidagi ta'limotni ishlab chiqdi.





**JOURNAL OF  
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH  
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Oʻrta asr sharoitida jamiyat tabiiy ravishda kelib chiqqanligini, inson faqat boshqalar yordamida hayot qiyinchiliklariga qarshi kurasha olishi mumkinligini asoslab berdi.

Farobiy inson fazilatlarini tugʻma va yashash jarayonida paydo boʻladigan fazilatlarga boʻladi. Olimning fikricha, tugʻma fazilatlarga insonning oʻta oʻtkir zehniligi, biror narsani bilishga oʻta qobiliyatsizligi kiradi. Lekin tugʻma fazilatlar hayotda kam uchraydi. Asosiy axloqiy fazilatlarni odam yashash davomida egallaydi. Tugʻma fazilatli odamlar ham tarbiyaga muhtoj. Agar unday odamni tarbiyalab va toʻgʻri yoʻlga solib turilmasa, uning qobiliyati tezda soʻnib qolishi mumkin. Tugʻma qobiliyat ham nisbiy tushunchadir. Baʼzi kishilar tugʻma qobiliyatini ishga solib yaxshi natijaga erishsa, boshqalari yomon natijaga erishadi. «Baxt-saodatga erishuv haqida» nomli risolasida bilimlarni oʻrganish tartibi birma-bir sanab oʻtiladi. «Bundan keyin,- deb davom etadi Farobiy-insonni oʻrganishga kirishamiz va shuning natijasida insonning kim va qanday narsa ekanligini bilib aniqlab olamiz. Shundan keyin biz insonning kamolotga erishuviga sabab boʻlgan narsalarni oʻrganishga boshlaymiz. Bu narsalar esa xayriehsonli ishlar, goʻzal insoniy fazilatlar boʻlib, bu fazilatlarni insonni shu kamolotga erishuvidan mahrum qiladigan salbiy xislatlarni oʻrganish yoʻli bilan ajratib olamiz. Bu salbiy xislatlar har turli yomon odatlar, nuqsonlar va bemaʼni hatti-harakatlardir. Biz bu yomon xulq-atvor, bemaʼni hatti-harakatlarning oʻzi bilan tanishib chiqamiz». Farobiy «Ixso al-ulum» (Ilmlarning tartibi) asarida ham oʻrta asrda maʼlum boʻlgan barcha ilmlarni sanab oʻtar ekan, madaniy ilmlarni, yaʼni insonning ijtimoiy hayoti toʻgʻrisidagi ilmlarni barcha boshqa ilmlardan, grammatika, logika, matematika (falsafa) ilmlaridan soʻng tahlil qiladi va xarakterlab beradi. U barcha obʼektiv reallikdagi narsa hodisalarning vujudga kelish tartibi, materiyaning rivojlanish tartibi asosida tartibga solib chiqishga harakat qiladi.«Aql va nafs»,- deb yozadi Farobiy. «Baxt-saodatga erishuv toʻgʻrisida» degan risolasida,-oʻzining cheksiz kamoloti bilan borliqda inson bilan gavdalanadi, ammo bu boshlangʻichlar odamzotning shu tabiiy boshlangʻichlar taʼsiri ostida kamol topib, insonga aylanishi uchun kifoya qilmaydi.





**JOURNAL OF  
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH  
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Chunki inson inson bo‘lib, insoniy kamolotga erishuvi uchun so‘zlash va kasb-hunarga muhtojdir. Inson bilimi, umumiydunyoqarashning o‘zgarishida tarbiyaning rolini ta’kidlab, Farobiy «Ixso al-ulum» asarida bunday deydi: «Inson yaxshi tarbiya ko‘rmagan va turmushda tajriba orttirmagan bo‘lsa, u ko‘p narsalarni nazarga ilmaydi va ulardan jirkanadi. Bunday narsalar noo‘rin ko‘rinadi ... U bilim va tajribaga ega bo‘lganidan so‘ng, fikri o‘zgaradi, noo‘rin bo‘lib ko‘ringan narsalar zaruriy bo‘lib chiqadi». Farobiy insonning ma’naviy hayotida, asosan uning ikki tomoniga-aqli-axloqiga (xulq-atvoriga) e’tibor beradi. Shuning uchun ta’lim-tarbiya, uning fikricha insonni aqliy tomonidan ham yetuk, mukammal kishi qilib yetishtirishga qaratilmog‘i lozim: demak, ta’lim-tarbiyaning bir-biridan vazifasi-jamiyat talablariga to‘lato‘kis javob bera oladigan va uni bir butunlikda, tinchlikda farovonlikda saqlab turish uchun xizmat qiladigan ideal inson tayyorlashdir. Farobiyning «Ideal shahar aholisining fikrlari» hamda «Baxt-saodatga erishuv haqida» nomli risolalarida shular to‘g‘risidagi fikr yuritiladi, bu risolalar aqliy va axloqiy jihatdan yetuk, ideal insonlar yetishtirish va yetuk, ideal insonlardan iborat ideal jamiyat vujudga keltirish vazifalarini bayon qilish bilan yakunlanadi. Farobiyning insonning ma’naviy jihatdan yetuk va mukammal bo‘lib yetilishi zarur bo‘lgan tarbiya turlari, xususan jismoniy-tarbiya, aqliy intellektual tarbiya, estetik va axloqiy tarbiya haqidagi fikrlarga alohida to‘xtalib o‘tishdan avval uning umuman ijobiy insoniy xislatlari nimadan iborat ekanligi, bu xislatlarni tarbiyalash usullari, tarbiya etiladigan insonning fazilatlari to‘g‘risidagi fikrlarni ko‘rib o‘tish lozim. Farobiy «Baxt-saodatga erishuv haqida» nomli risolasida xususan pedagogika, ta’lim-tarbiyaning vazifasi va metodlariga oid qimmatli fikrlar juda ko‘p. Bu fikrlardan ma’lum xulosalar chiqarishdan avval Farobiy pedagogikasi haqida ma’lum darajada izchil tasavvurga ega bo‘lish uchun ulardan ayrimlarini to‘liq keltirishni lozim ko‘rdik. Farobiy insoniy quvvatlar va ularning vujudga kelishi hamda bunda tarbiyaning ahamiyati haqida to‘xtab bunday deb yozadi: fikriy fazilat yordamida sodir bo‘ladigan narsa kashf ixtirosining sifatida qarab, o‘ta ketgan foydali va go‘zal bo‘lishi mumkin. Chunki





**JOURNAL OF  
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH  
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

odatda, go‘zal va manfaatli ish-harakatining o‘zi ham yaxshi fazilatdir, o‘ta ketgan foydali narsa esa g‘oyatda go‘zal hamdir. Mana bu fikriy fazilat madaniy (ya‘ni ijtimoiy) fikriy fazilatdir. Fikriy quvvat ham qismlarga bo‘linadi, masalan, fikriy fazilat natijasida vaqtivaqti bilan bir yangilik yoki eng go‘zal va foydali biron narsani kashf etuvchi quvvat mana shu quvvatlar jumlasidandir. Insonda ma‘lum kasb-hunar fazilati raislik qiladi va bu mazkur san‘at (yoki kasb-hunar) shunday san‘at-ki, uni yuzaga chiqarish uchun unga muvofiq tushadigan hamma narsa ish-harakatni demak, hamma san‘atlarda bo‘ladigan usul va harakatlarini qo‘llamasdan ilojimiz yo‘q. Demak, bu san‘at barcha san‘atlarning boshlig‘i, kasb-hunar fazilatlari ichida eng kuchlisi, quvvatda ham boshqa hamma san‘atlarning kuchlirog‘i. Bolalar ustida turgan odam esa muallim bo‘lib, u bolalarga tarbiya berishda turli tarbiya usulidan foydalanadi». Tarbiyalanuvchining xarakteri, hohish, intilishlarga, ruhiy mayllariga qarab ta‘lim-tarbiya yo‘lida asta-sekin tushuntirish, anglatish yo‘li bilan olib boriladi, yoki majburiy etish, chora ko‘rish, mo‘ljallangan maqsadga bo‘ysundirish va unga yo‘naltirish yo‘li bilan olib boriladi. Bu har ikki metod ham bir maqsadni-etuk va mukammal inson etishtirishni nazarda tutadi. Forobiyning ta‘lim-tarbiya metodlari haqidagi fikrlari bu bilangina chegaralanmaydi. Forobiy hatto muallim va shogird-o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatning nimaga asoslanishi va qanday bo‘lishligi haqida ham fikr yuritadi va etuk inson tarbiyalab etishtirishning eng natijali yo‘lini qidiradi. Forobiyning «Falsafani o‘rganishdan oldin nimani bilish kerakligi to‘g‘risida» risolasidagi quyidagi fikrlar bu jihatdan e‘tiborga loyiqdir: «Muallim shogirdga nisbatan o‘ta hokimlikka ham, bo‘shlikka ham yo‘l qo‘ymasligi lozim, chunki o‘ta hokimlik shogird muallimga nisbatan nafrat uyg‘otadi, agarda shogird muallimning bo‘shligini sezsa, unda muallimga va uning o‘qiyotgan ilmiga nisbatan sovish va mensimaslik paydo bo‘ladi». Insonni har tomonlama mukammal qilib etishtirish unda ijobiy xislatlar tarbiyalash shu yuqorida ko‘rsatilgan yo‘llar yordamida salbiy xislatlarning ta‘siriga qarshi kurash natijasida amalga oshiriladi.





**JOURNAL OF  
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH  
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

(Birinchiidan), bunday odamning barcha organlari shu darajada mukammal taraqqiy etgan bo'lishi zarurki, u bu organlari bilan bajarmoqchi bo'lgan ishlarni osonlik

(Ikkinchiidan), barcha masalani, muhokama va mulohazani tezda va to'g'ri tushuna oladigan, uning ma'nosini anglay oladigan;

(Uchinchiidan), xotirasi juda baquvvat bo'lsin, ko'rgan, eshitgan, sezgan narsalarning birortasini ham esidan chiqarmay yodda saqlab qoladigan bo'lsin;

(To'rtinchiidan), zehni tez va o'tkir bo'lsin;

(Beshinchiidan), so'zlari aniq bo'lsin, fikrini va aytmoqchi bo'lgan mulohazalarni ravon va ravshan bayon eta olsin;

(Oltinchiidan), bilish va o'qishga muhabbati bo'lsin;

(Yettinchiidan), ovqatlanishda, ichimlik iste'mol qilishda ochko'z bo'lmasin, tabiati qimor o'yinlarini o'ynashdan yiroq bo'lsin;

(Sakkizinchiidan), haqiqatni va haqiqat tarafdorlarini sevadigan bo'lsin, yolg'on va yolg'onchilarga, nafrat bilan qaraydigan bo'lsin.

(To'qqizinchiidan), ruhi g'ururli va o'z vijdonini qadrlaydigan bo'lsin;

(O'ninchiidan), dirham, dinar va shu kabi turmush buyumlariga jirkanish bilan qarasin;

(O'n birinchiidan), o'z tabiati bilan adolatli va adolat uchun kurashuvchilarni sevadigan, adolatsizlikka hamda jabr-zulm o'tkazuvchilarga nafrat bilan qaraydigan bo'lsin;

(O'n ikkinchiidan), adolatli bo'lsin va qaysar bo'lmasin, adolat oldida qaysarlik qilib o'zbilarmonlik qilmasin, jasur bo'lsin, qo'rqish va ojizlikni bilmasin. Forobiy bu fazilatlar ichida ayniqsa donolikka, aqllilikka katta e'tibor beradi. Forobiy estetik tarbiya haqida qimmatli fikrlar ilgari so'radi. «Muzika to'g'risidagi katta asar» kitobida muzikaning kishilar hayotidagi rolini asoslab beradi. Estetik zavqlanishning ruhiy jismni salomatlikni saqlashdagi tutgan o'rmini ko'rsatishga harakat qiladi. U mehnat tarbiyasi va kasbiy tarbiyaning kishining hayotidagi o'rmini ulug'lab uni «fazilatlarining raisidir»





**JOURNAL OF  
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH  
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

deb baholaydi: «Insonda ma'lum kasbhunar fazilati raislik qiladi»-deb yozadi. «Endi insonning kasb-hunar va san'atdagi fazilatiga kelsak, bu fazilat tug'ma emasdir». Bu ikki yo'l bilan, ya'ni ta'lim va tarbiya yo'li bilan hosil qilinadi.

Biz bilamizki, Abu Nasr Farobiyning dunyoda „Sharq arastusi“, „Ikkinchi muallim“ deb atashadi. Lekin biz Farobiyning hayotini, asarlarini o'rganib, uni ta'limotiga baho berar ekanmiz, uni bunday nomlar bilan atash qaysidir, ma'noda kamsitilish bo'lishi mumkin. Chunki Farobiy ijtimoiy-siyosiy qarashlarida Aflotun va Aristotel qarashlaridan yuqoriroq, ulardan ko'ra insonparvarroq va shu bilan birga gnealroq fikrlarni taqdim etgan va uni ijodi o'z davridan keyin ikkinchi Sharq uyg'onish davrini ya'ni XIV-XV asr Markaziy Osiyo Sharq uyg'onish davriga juda katta manbaviy asos bo'ldi. Abu Nasr Farobiy asarlarini o'rganar ekanmiz, O'zbekiston ta'lim tizimida uning asarlari, risolalari darsliklardagi o'quv qo'llanma sifatida yuritiladi. Nafaqat ta'limda balki, musiqa va san'atda ham uning yozib qoldirgan asarlari 85, 90% maqomchiligimizda ulardan foydalanib kelinmoqda.

**FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:**

1. Abu Abdulloh idn Ismoil Al-Buxoriy. "Al-adab al-mufrad" - T.: O'zbekiston, 1990
2. Hoshimov K. Nishonova S Pedagogika tarixi. Darslik -T: O'qituvchi, 2005 yil.
3. Mansurov A., Jo'rayev., Lafasov., M Hadis ilmi saboqlari.-T.:1999, Go fur Gulom nashriyoti.
4. O'tkir Yo'ldoshev, Adxam Abdurashidov "Umumiy pedagogika" 2021- yil Farg'ona nashriyoti
5. Yo'ldoshev, O'Tkir Jumaqo'Zievich. "PEDAGOGIK FANLARNI LOYIHALASH USULI ASOSIDA O 'QITISH METODIKASI." Academic research in educational sciences 4.KSPI Conference 1 (2023): 98-102.





**JOURNAL OF  
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH  
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

6. Yo‘Ldoshev, O‘Tkir Jumaqo‘Zievich. "KOMMUNIKATIV DIDAKTIKA: MOHIYAT VA MAZMUN." Academic research in educational sciences 4.KSPI Conference 1 (2023): 79-82.
7. Yo‘Ldoshev, O‘Tkir Jumaqo‘Zievich. "PEDAGOGIKA METODOLOGIYASIDA TIZIMLI VA MADANIYATLI YONDOSHUV." Academic research in educational sciences 4.KSPI Conference 1 (2023): 43-46.
8. Jumaqozievich, Yuldashev Utkir. "Systematic approach in education as a methodological problem." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.09 (2022): 269-271.
9. Yuldoshev, Utkir, and Uktamjon Zhumankuziev. "Determination of the leading pedagogical laws and fundamental principles of the formation of the information culture of school-age children." Society and Innovation 2: 68-76.
10. Жуманкузиев, Уктамжон, and Уткир Йулдошев. "Подходы обучения языкам программирования в общеобразовательных школах." Общество и инновации 2.5/S (2021): 344-350.

